

Sparbössor och silverskedar

Dopgåvor som materialiserade känslor

CHARLOTTE HAGSTRÖM är forskare och lärare i etnologi och arkivarie vid Folklivsarkivet, Lunds universitet. Hon har nyligen avslutat ett projekt om namn och identitet och arbetar nu inom projektet "Ritualernas marknad".

Emma, Robin och Emma är ungefär jämgamla och döptes samma år. De bor i olika delar av landet och deras föräldrar känner inte varandra.¹ Men när deras mammor räknar upp vad de fick i doppresent är likheterna stora: doptavla, smycke, silverskedar, fotoalbum, fin nalle, halsband, pengar, sparbössor, kläder, leksaker, startkapitalet till en sparfond, en Mumin-servis... Även om de olika gåvorna inte ser likadana ut eller är köpta på samma ställen är det fråga om samma *slags* gåvor.

DOPGÅVOR OCH ANDRA GÅVOR: RITUALISERADE UTBYTEN

Många av presenterna skulle visserligen kunna överlämnas vid en födelsedag men kombinationen av dem visar att det rör sig om ett visst slags festtillfälle: ett barndop. Men varför fick de just de här presenterna? Vad är syftet med att ge ett tre-fyra månader gammalt barn en kaffesked i silver? Varför ge gåvor till någon som inte förmår uppskatta dem?

I folkminnesarkiven finns många uppteckningar som handlar om dop och ofta nämns att gåvor, vanligen i form av pengar, överlämnades. Att ge en gåva till barnet i samband med dopet är alltså en gammal tradition och en del av ritualen: gästerna på dopfesten förväntas ha med sig en doppresent på samma sätt som den som bjudits till ett födelsedagskalas förväntas ha med sig en födelsedagspresent. Men dopgåvorna är i stor utsträckning inte desamma idag som för hundra år sedan liksom inte heller synen på barnet: leksakerna och kläderna som dagens barn får är tänkta att användas här och nu och är

Foto: Susanne Ewert.

presenter till barnet som *barn*. Mjukiskaniner och roliga sparkdräkter lyfts i de dop- och namngivningsbilagor, som då och då medföljer tidskrifter riktade till föräldrar, fram som exempel på lämpliga dopgåvor tillsammans med ljusstakar och sparbössor av tenn.

Överlämnande och mottagande av gåvor utgör ett inslag i allehanda festliga sammanhang och i situationer som på något sätt markerar en ny fas för individen: födelsedagar, examina, bröllop, pensionering. "Gift-giving occasions can be formal structural events marked by ceremony and ritual" skriver antropologen John F. Sherry och menar att "the giving of gifts is frequently embedded in ceremonial behaviour" (Sherry 1983:162). Det finns visserligen inga definitiva "regler" för vad presenterna till den nybakade studenten eller det nygifta paret ska bestå av men väl föreställningar om vad som är lämpligt och passande. Brudpar får bröd-

rostar men sådana finns sällan i paketen som överlämnas till nyblivna doktorer. Samtidigt är överlämnandet och mottagandet av gåvor en ritual i sig som följer vissa bestämda mönster.

Hur, när och varför gåvor byts och vilken social och kulturell roll detta utbyte spelar har det skrivits åtskilliga texter om. Sedan Marcel Mauss' *Gåvan* publicerades på 1920-talet har hans teorier och tolkningar ifrågasatts, utvecklats och omformulerats av forskare inom antropologi, sociologi, etnologi, marknadsföring, ekonomi och reklam (se t.ex. Appadurai 1986, Belk 1979, Bourdieu 1984, Kjellman 1979, Sherry 1983). En gåva är aldrig "fri", menade Mauss: en gåva kräver en gengåva. Den som tar emot en gåva förväntas ge något tillbaka, något som både givaren och mottagaren är införstådda med. Därmed finns en stark kulturell och social laddning kring gåvoutbytet och det är genom utbytet av gåvor och gengåvor

som relationer skapas och upprätthålls. Men en gåva måste inte nödvändigtvis vara ett materiellt ting och gengåvan måste inte vara av samma sort som gåvan.

SPARBÖSSOR AV TENN:

MOTSTRIDIGA ÖNSKNINGAR

Men när det gäller dopgåvor tycks det materiella dominera. Gåvorna är ofta också av ett material som i sig signalerar att det är en gåva det är frågan om: halsband och manschettknappar av guld, skedar och servetterringar av silver, sparbössor och fotoramar av tenn. Expediterna i en affär som specialiserat sig på exklusivare leksaker och miljövänliga barnavårdsartiklar upplever att det är långt ifrån alla som kan tänka sig att köpa doppresenter där. Mätstickor i trä, som fästs vid väggen och där barnets längd noteras allt eftersom det växer, är till exempel en ofta förekommande gåva från vänner. Ett morföräldrarpar som tittade på en sådan efter önskemål från barnbarnets föräldrar tyckte dock inte att det var en passande doppresent. Det är framför allt "vuxna kompisar till föräldrarna och [...] yngre människor som köper här". När farmödrar och morfäder handlar presenter i affären rör det sig om andra tillfällen än i samband med dop.

En mamma berättar att "När våra gäster, innan dopet, frågade vad vi önskade oss åt honom, sade vi kläder, sparfond, leksaker m.m. Men absolut inte de klassiska tennsakerna, som t.ex. sparbössa och tandburk osv." Men, konstaterar hon, när alla paket packats upp stod det ändå ett antal "typiska" doppresenter på bordet. Varför fråga vad föräldrarna önskar åt barnet och sedan köpa något de uttryckligen sagt att de inte vill ha? Förklaringen

ligger sannolikt i att dessa "typiska" dopgåvor åtminstone för vissa är en så väsentlig och viktig del av dopet att de väger tyngre än föräldrarnas önskemål. Man ska ge en sparbössa i tenn eller en kaffesked i silver till barnet utan dessa gåvor blir det inget "riktigt" dop. För dem som inte väljer dop av i första hand religiösa skäl kan prästens ord och handlingar i kyrkan förvisso upplevas som viktiga och betydelsefulla men det är inte de som gör dopet. Att klä barnet i en dopklänning som gått i arv i slakten, fotografera det i famnen på gammelmormor, servera smörgåstårter och kaffe och, inte minst, öppna presenterna och glädjas och förundras över alla vackra, gulliga och dyrbara ting som vecklas ut ur papper och lyfts upp ur kartonger, är alla delar av dopet och gör det till en kulturell ritual.

I en artikel i *Journal of Consumer Research*, där författarna inriktat sig på mottagandet av gåvor, diskuteras hur en gåva kan stärka eller skapa ett positivt förhållande mellan givaren och mottagaren men också ett negativt sådant. Här finns många exempel på hur olika personer uppfattat och tolkat gåvor, från stekpannor och vita shorts till CD-spelare och cykelhjälm, utifrån vad de föreställer sig är givarens syfte. Samma gåva kan upplevas på diametralt olika sätt; det någon ser som den perfekta presenten och som ett uttryck för omtanke eller kärlek, kan av någon annan ses som ett högst misslyckat val av present och som ett uttryck för ointresse eller illvilja (Ruth, Otnes & Brunel 1999:390).

Men dopgåvor skiljer sig från de flesta andra gåvor på så sätt att det finns en ställföreträdande mottagare, som också kan utöva visst inflytande över givaren genom att göra sig till tolk för mottagarens önskningar. Anledningen till att för-

Foto: Susanne Ewert.

äldraparet ovan helst såg att gästerna hade en annan slags presenter med sig än sparbössor i tenn och liknande var att "vår son inte skulle ha nån glädje av dem förrän han var vuxen, om då ens. Vi ville inte få en massa saker som vi fick lägga ner i kartonger i källaren, som vi inte ville ha egentligen. Utan saker som han skulle ha nytta och glädje av nu."² Det är viktigt att sonen har glädje av presenterna nu, eller i alla fall inom en snar framtid. Samtidigt är de angelägna om att de, föräldrarna, inte ska behöva ta hand om saker som *de* inte vill ha men som de riskerar att bli tvungna att förvara åt sonen. Det är ju

han som är den verkliga mottagaren och därmed han som är ägaren. Föräldrarnas roll är förvaltarens.

Samtidigt som det är många som håller med denna mamma och vänder sig mot "typiska" doppresenter eftersom de inte har något direkt värde här och nu och inte fyller någon omedelbar funktion för vare sig mottagaren eller de ställföreträdande mottagarna, finns det lika många som ser ett värde just i att gåvan *inte* är till för stunden. Kaffeskedar och hela bestickserier i silver nämns som exempel både av dem som ser det som en bra och som en dålig gåva.

KAFFESKEDAR OCH MATSILVER: RELATIONER SOM VARAR

"Hurra! Jag ska bli gudmor! Vad ger man för present?". Inlägget står att läsa på webbplatsen *Bröllofstorget*. Den som skrivit det vill ha tips på lämpliga presenter och efterfrågar särskilt sådana som kan kompletteras under kommande jular och födelsedagar. De som svarar har flera förslag och exempel: någon har en syster som i dopgåva fick ett armband som sedan kompletterats med berlocker som symboliserar olika steg i hennes liv, en annan föreslår en pärla som kan följas av flera för att tillslut bli ett halsband. En tredje berättar om vänner som gav sin guddotter en liten, liten diamant tillsammans med ett brev där det stod att den skulle följas av fler stenar. När flickan fyller tjugo ska de tillsammans gå till en guldsmed och göra en ring med stenarna. Där finns också ett inlägg från en person som berättar att hon/han själv fick silverbestick och idag har ungefär hundra delar. Visserligen var det inte så roligt när man var femton och fick bestick medan brorsan fick en elbas men idag är det uppskattat.

En expedit med lång erfarenhet av att arbeta i guldsmedsaffär konstaterar att "förr så köpte de ju väldigt mycket kaffeskedar och matsilver och sånt där. Men det är slut. Det är helt ute. Ja vi säljer lite grann kaffeskedar men [det är] ingen som börjar på matsilver". Hennes uttryckssätt, "att börja på något", visar hur den återkommande presenten i form av en sked eller gaffel ska förstås: den utgör en del i en större helhet. Presenten är inte färdig förrän samlingen är komplett och dussinet fullt. Men det är dyra presenter: "Ska du ha en sked, en kniv, en gaffel så är det femtonhundra [...] gånger tolv innan du är färdig. Det är jättemycket pengar". En

kaffesked för 500 kronor en gång om året kan man kanske klara av men ett helt set bestick blir för mycket.

Genom att ge ett armband som fylls på med berlocker under årens lopp, eller pärlor som till slut kommer att bilda ett halsband, visar givaren att han eller hon tänker sig att relationen med mottagaren ska fortgå under lång tid. Denna typ av gåva framstår som en utpräglad gudförälder-present.³ Gudföräldrarnas viktigaste funktion är, menar en präst, att vara som vuxna vänner till barnet. När det i tonåren kan storma och det inte fungerar med mamma och pappa är det "bra om det finns andra vuxna som på något sätt är knutna till en. Som har uppvaktat en lite så man känner något slags förtroende för dem". Mottagarens gengåva kan med andra ord sägas bestå av att han eller hon visar förtroende för givaren. Enligt Mauss följer gengåva på gengåva och relationen bestäms av förhållandet mellan dessa. I det här fallet innebär det att de ursprungliga givarna, gudföräldrarna, visserligen ger materiella gengåvor i form av berlocker eller pärlor men också genom att de förmår leva upp till barnets gengåva, det vill säga förtroendet.

Kaffeskedarna kan delvis ses som en variant på armbandet med berlocker. När etuiet med plats för tolv skedar är fullt kan presenten anses färdig. Men ger man en sked om året vid födelsedagar, och den första vid dopdagen, skulle det innebära att "åtagandet" är avslutat redan när barnet är elva år och det upplevs kanske som i tidigaste laget. Ett alternativ är då att komplettera skedarna med tårtgafflar i samma serie. Oavsett hur man gör är såväl samlandet av berlocker som kaffeskedar något som riktar sig från givaren till mottagaren med syfte att någon gång, om det nu är på artonårsdagen eller något

senare, avslutas. Uppdraget att hjälpa barnet in i vuxenvärlden, symboliserat genom gåvorna men i många fall säkert också genom att ha varit ett stöd på ett eller annat sätt, är utfört.

Med matbesticken förhåller det sig däremot annorlunda. Det finns i princip hur många delar som helst och samlandet kan pågå under ett helt liv. Denna gåva är därmed svår att "göra färdig". Den är heller inte tänkt, åtminstone inte som den framställs i denna annons från en guldsmed, enbart för mottagaren som individ: "Samla silver kan du göra både åt dig själv och åt någon du tycker om. Om du samlar åt barnen eller barnbarnen när de är små, så har de en hel middagsuppsättning när de är redo att skapa ett eget hem. En gåva som varar. I generation efter generation".

De avslutande orden, "generation efter generation", vidgar perspektiven och låter förstå att silverbesticken är något barnet bör låta gå i arv till sina egna barn. Be-

sticken kommer att fungera som en länk mellan det förflutna och framtiden. Eftersom det är "en gåva som varar" kommer barnet heller inte att växa ifrån den som det skulle gjort med en leksak, en sparbössa i form av en nalle eller en burk att förvara mjölkttänder i. En dag kommer han eller hon att bli vuxen och stå på egna ben och gåvan, i form av silverbestick, kommer då till praktisk användning. "En hel middagsuppsättning" för tankarna till glada måltider tillsammans med vänner, ett gott liv fyllt av gemenskap.

GRAVYR OCH BRODYR:

TILLHÖRIGHET OCH GEMENSKAP

Samlandet av silverbestick som sedan kan gå i arv i generation efter generation är ett mycket konkret uttryck för den känsla av samhörighet och tillhörighet som jag menar är en väsentlig del av vad dopet står

Foto: Susanne Ewert.

för ur kulturell aspekt. Om dopet ur ett religiöst perspektiv handlar om att barnet blir en del av den kristna gemenskapen och att dopet är en nådehandling av Gud, handlar det för många av dem som deltar i barndop också om att synliggöra och konkretisera gemenskap. Med hjälp av olika rekvisita, som dopklänningen där namnen på släktens alla barn som använt den broderats eller dopskålen som gått i arv i flera generationer, betonas att barnet ingår i ett sammanhang. Detta sammanhang utgörs i första hand av familjen och släkten men även föräldrarnas nära vänner, bland vilka barnets gudföräldrar ofta hämtas, kan ibland räknas dit.

Också doppresenterna bidrar till att skapa och uttrycka denna känsla. En materiell gåva är alltid mer än bara det ting den består av. Givarens intention, eller vad mottagaren föreställer sig är intentionen, är minst lika viktig: "The gift is only a symbolic vehicle through which gift giver and recipient interact" (Belk 1996:689. I princip vad som helst kan fungera som en gåva eftersom "[t]he reflexive value of a gift lies in the fact that it is a gift, that is, in the fact that it is socially defined as a gift" (Cheal 1987:158). Med presentpapper, färgade band och rosetter transformeras ting till gåvor och en massproducerad vara blir, liksom en handmålad tekopp eller en hemstickad tröja, ett unikt föremål med en historia och ett syfte. Att välja en "typisk" doppresent i form av en sparbössa eller en tallrik i tenn behöver därmed inte betyda att man tycker det är det vackraste eller finaste som finns. Valet styrs snarare av att det utan tvekan är en dopgåva och inte kan uppfattas som något annat. Den bidrar till att göra dopet till just ett dop.

Dopgåvor är å ena sidan mycket konkreta och materiella. Oavsett om det är en

traditionell doppresent som en silversked av typen *Prins* respektive *Prinsessa*, som i många år sålts i de flesta guldsmedsbutiker i Sverige, eller en gåva utan direkt anknytning till dopet, som ett par hängselbyxor från Henries & Mauritz, har de ett ekonomiskt värde och går att ta och se på. Föremålen är sällan unika på så sätt att det inte finns fler exemplar eller liknande föremål. Men de görs unika genom att knytas till just den individ som får dem och understryker därmed ännu mer att det rör sig om ett dop. En guldsmed berättar om kunder som låter gravera in det nydöpta barnets namn på dopskedar och servettringar som gått i arv i släkten och visar hur det på nytillverkade muggar och doptavlor beretts plats för uppgifter om barnet.

Namn, vikt och längd, födelsedatum och dopdatum graveras på tallrikar av tenn och på bordsflaggor av nysilver, broderas på tavlor i korsstyg, textas på akvarelltavlor och målas på småbarnspallar av trä. Namnet gör en människa till människa. Att dopet vare sig ur religiöst eller juridiskt perspektiv inte har något med namngivningen att göra spelar mindre roll. Det är i samband med dopet barnet för första gången framträder "offentligt" med sitt namn och blir en individ.⁴ När barnet fått sitt namn, och detta namn präntats och präglats, då finns det.

Men detta gör också att dopgåvorna samtidigt har en funktion som varken är konkret eller materiell. De broderade tavlor och de graverade servettringarna, pärlorna som ska bli ett halsband och silverbesticken som ska gå i arv till de egna barnen, är materialiserade uttryck för känslor, förhoppningar och drömmar om tillhörighet och gemenskap. De symboliserar att barnet som döps är en länk i en kedja som utgörs av tidigare släktled men

också av kommande. Dopgåvan har, lik-
som andra gåvor, inte bara ett värde för
mottagaren utan också för givaren.

NOTER

- ¹ Citaten av föräldrar som berättar om doppresen-
ter är hämtade ur svar på ett uppdrag jag publice-
rade i *Vi föräldrar*. Butikspersonal som citeras är
intervjuade av Susanne Ewert, prästen av mig.
- ² Sparfonden är väl i och för sig knappast en gåva
barnet har omedelbar glädje av utan tvärtom
först när han eller hon är vuxen. Men det är en
gåva som växer med barnet samtidigt som barnet
växer i den, inte ifrån den. Samma tanke ligger
bakom valet av en flaska sherry som ska lagras
till artonårsdagen, något som av många nämns
som en "rolig" dopgåva.
- ³ Gudföräldrar är den folkliga och vardagliga be-
nämningen på faddrar. Faddrar är inte nödvän-
diga men det är vanligt att barn som döps får en
eller två även om det inte heller finns någon
begränsning av antalet. För en utförligare dis-
kussion om faddrarnas roll i olika tider, se t.ex.
Bringéus 1971.
- ⁴ Därför framstår namngivningsfest som ett alter-
nativ till dop trots att det handlar om två helt
olika saker och det ena inte utesluter det andra.
Se vidare Hagström (in press).

LITTERATUR OCH KÄLLOR

- Appadurai, Arjun (ed.), 1986. *The Social life of things*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Belk, Russell W., 1996. "The Perfect Gift." I: Otnes, Cele & Beltramini, Richard F. (eds), *Gift Giving. A Research Anthology*. Bowling Green: Bowling Green State University Popular Press.
- Bourdieu, Pierre, 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1971. "Svenska dopseder." I: *Fataburen*.
- Cheal, David, 1987. "'Showing them you love them.' Gift giving and the dialectic of intimacy." I: *The Sociological Review*. 1987:1, vol. 35.
- Hagström, Charlotte, in press. *Namn. Förnamn, kultur, identitet*.
- Kjellman, Gunilla, 1979. *Bröllopsgåvan. En etnologisk studie av gåvoekonomi*. Lund: Liber.
- Mauss, Marcel, 1972/1925. *Gåvan*. Uppsala: Argos.
- Ruth, Julie; Otnes, Cele & Brunel, Frédéric, 1999. "Gift Receipt and the Reformulation of Interpersonal Relationships." I: *Journal of Consumer Research*. Vol. 25.
- Sherry, John F., 1983. "Giftgiving in anthropological perspective." I: *Journal of Consumer Research*. Vol. 10.
- Bröllopstorget*: www.brollopstorget.se (30 oktober 2004).
- Greens Guld*: www.greensguld.com/silver.html (26 oktober 2004).
- Intervjuer och svar på uppdrag i *Vi föräldrar* an-
gående barndop och namngivningsfester.

SUMMARY

A Savings-box and a Silver Spoon Christening Gifts as Materialised Feelings

Gift-giving is part of the ceremonial behaviour in many celebrations associated with rites of passage. In this article I discuss the gifts children receive at christening parties. Even though some parents emphasize that they do not want "typical" christening presents, like pewter savings-boxes or silver photography frames, they often find that the guests nevertheless have brought such gifts. An explanation for this is that the "typical" christening gifts may be perceived as necessary: without them the christening doesn't feel "right". Another common gift is a coffee silver spoon, which is to be followed by others of the same type at future birthdays. These are often godparents' gifts and can thus be considered as a materialised manifestation of a relation that is meant to last. Although the christening of a child is a religious act it is also an event which serves to create a sense of family community and belonging and to build relations. The gifts the child receives has, like all gifts, a value not only for the gift-receiver but also for the gift-giver.